

D.17/12
s.12

01-3289

S A Y I 1 2 • 2 0 0 4

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES



larının ciddi bir örneğini vermiştir. Tenûhî eserinde fert ve toplum açısından tarih bilincinin önemine işaret ederek bugünü daha iyi anlamak için geçmişin bilinmesi gerektiğini, geçmişle yapılacak mukayeselerle dünya hayatının akışı ve toplumsal değişimler hakkında sağlıklı fikir edinme imkânının doğacağını, böylece yeni nesillerin tarihte “kalıcı” ve “geçici” unsurları fark etmeleri için zemin hazırlanmış olacağını belirtir.

Nişvârü'l-muhâdara'nın bazı ciltleri D. S. Margoliouth tarafından neşredilip İngilizce'ye çevrilmiş (bk. *Nişvâr*, I, Şâlicî'nin mukaddimesi, s. 6), Abbûd eş-Şâlicî de İstanbul, Kahire, Paris ve Londra nüshalarını karşılaştırmak suretiyle günümüze ulaşan kısımlarını sekiz cilt olarak yayımlamıştır. Şâlicî, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *el-Müntazam*, *el-Ezkiyâ*, *Ahbâru'l-hamkâ ve'l-mugaffelîn*, *Zemmü'l-hevâ*, *Telbisü İblîs*'i; Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd* ve *et-Tatfîl*'i; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî'nin *Târîhu'l-Vüzerâ*'sı; Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-üdebâ* ve *Mu'cemü'l-büldân*'ı; İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*'i vs. kitaplara müracaat ederek bu müelliflerin Tenûhî'den aktardıkları rivayetleri toplayıp eserin eksik kısımlarını tamamlamaya çalışmıştır.

Bütün bunların yanında bu eserlerdeki bazı kısımların müellifin oğlu Ebû'l-Kâsım Ali'ye ait olması muhtemeldir. Bununla birlikte Abbûd eş-Şâlicî hangisine ait olduğu tam olarak belirlenemeyen kısımları da kitaba almıştır (Tenûhî, *Nişvâr*, IV, 5).

Ebû Ali et-Tenûhî, çoğu kendi dönemine veya yakın zamana ait anlatımlardan seçmeler yaparak inşa ettiği bu eserinde birçok defa olayların yer ve zamanını, ilgili şahısların isimleriyle ve haber kaynağıyla birlikte zikreder. Kendisi, kadılık görevi dolayısıyla çeşitli sosyal olaylar, adli vakalar ve problemlerden haberdar olma imkânı bulmuş, bu sebeple eserinde başkalarının gözlemleyip aktardığı olayların yanı sıra kendi müşahedelerine de yer vermiştir. Sonuç olarak Kadı et-Tenûhî'nin bu değerli kitabı, özellikle İslâm tarihinin IV. (X.) yüzyılı ve öncesine sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan ilgi duyanlar için önemli bir kaynaktır.

Ramazan Altınay

Mesnevî Şerhi: Rûhü'l-Mesnevî

İsmail Hakkı Bursevî

haz. İsmail Güleç

İstanbul: İnsan Yayınları, 2004. 1174 sayfa.

Geçmişle günümüz arasında köprü vazifesi gören klasik eserler vardır. Mevlana'nın *Mesnevî*'si de bu tür eserlerin başında gelmektedir. *Mesnevî*

üzerine bir şerh geleneği oluşmuş ve ulaştığı şöhret çok az sayıda esere ve müellife nasip olmuştur. Öyle ki edebî bir türün genel adı gölgede kalmış ve bu kıymetli esere alem olmuştur. *Mesnevî*'nin yazıldığı dönemin günümüze olan uzaklığı ve yazım dilinin de o dönemin edebiyat dili olan Farsça olması, eserin anlaşılması noktasında bazı güçlükleri de beraberinde getirmiştir. Mevlevî tarikatının yaygın olduğu Osmanlı toplumu ve daha çok bu coğrafyadaki Türk nüfusun bu eseri anlaması üzerine çeşitli çalışmalar yapılagelmiştir. *Mesnevî* dersleri, başta mevlevihaneler olmak üzere, diğer tarikatlara ait tekeler ve camilerde, din eğitimi içinde çeşitli boyutlarda kendisine yer bulmuştur. Bu ihtiyaç dikkate alınarak bu eserin anlaşılmasına yönelik çeşitli dillerde çalışmalar kaleme alınmış, bir şerh geleneği oluşmuştur. Hattâ denilebilir ki *Mesnevî*'den birkaç beyit dahi olsa şerh edilmesi, ilmî kifayete işaret sayılır olmuştur. Hint alt kıtasından Balkanlara, kuzey Afrika'dan Kafkaslara *Mesnevî* geniş bir coğrafyada okunmuş, açıklanmış ve yerel halkın anlayabilmesi için tercüme ve şerh edilmiştir. Ancak kültürümüzün bir parçası olan bu gelenek son yüzyılda yine dil sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Sorun günümüz insanının kendi diline ait temel eserleri yazı farklılığı ve dilin değişimi gibi çeşitli nedenlerden anlama zorluğu çekiyor olmasıdır. Bu nedenle günümüz diliyle anlaşılması oldukça güç olan bu kültür hazinelerimizin, günümüz diline ve okuyucusuna aktarmı o alanın ilgilileri için yerine getirilmesi zaruri bir görevdir.

Mevlana Celaleddin Rumi ve *Mesnevî* gelenek ve kültürü, şu an tüm dünyada yakalamış olduğu popüleriteye paralel olarak ülkemizde de akademik ve sosyal çevrelerin dikkatini çekmekte, yine matbuat dünyasında bu yönde yayınların ortaya çıkmaya başladığı müşahede edilmektedir. *Mesnevî* ile ilgili tercüme, şerh ve değerlendirmelerden oluşan eserler de bu çerçevede gündeme gelmektedir. İşte İsmail Hakkı Bursevî gibi XVIII. yüzyılda yaşamış bir büyük mutasavvıfın bu gelenek içerisinde önemli bir yeri olan "*Rûhü'l-Mesnevî*" adlı eseri Dr. İsmail Güleç tarafından yayına hazırlanmış ve günümüz diline aktarılmıştır. *Rûhü'l-Mesnevî* Bursevî'nin, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine yaptığı şerhtir. Bursevî, bu eseriyle *Mesnevî* şarihleri arasına girmiş, ilk anda hemen akla gelen birkaç şârihten biri olmuştur. Bursevî'nin şerhi *Mesnevî*'nin tamamına ait bir şerh değildir. O, *Mesnevî*'den sadece I. cildin ilk 748 (Reynold Alleyne Nicholson nüshasına göre 738) beyitlik ilk kısmını şerh etmiştir. Bu bölümde beyit numaraları İsmail Ankaravî şerhi ile uygunluk arz etmektedir ki şerhte de zaman zaman *Ankaravî Şerhi* ile paralellikler söz konusudur. Kemiyyet olarak *Mesnevî*'den oldukça az bir bölüm şerh edilmiş gibi gözükse de, keyfiyet olarak değerlendirildiği zaman eser, müellifin *Mesnevî* kültürüne

vukufiyeti ve şerh geleneği içerisinde liyakatını ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca velud bir müellif olan Bursevî'nin, *Rûhü'l-Mesnevî*'yi üç sene tamamlamış olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemi onun olgunluk yılları ve *Rûhü'l-Mesnevî*'yi de bu dönemin ilk ürünlerinden olarak değerlendirmek mümkündür. Mevlevilik dışında Nakşilik vb. daha başka tarikat mensuplarının da *Mesnevî* okudukları ve bu okuma geleneğini Mevleviler kadar canlı tutabildiklerini biliyoruz. Bu noktada bir Celveti şeyhi olan Bursevî'nin böyle bir *Mesnevî* şerhi kaleme alması da esere ayrıca bir hususiyet kazandırmaktadır.

Bursevî, *Rûhü'l-Mesnevî*'de klasik şerh metodunu kullanmaktadır. Metnin verilmesinden sonra öncelikle metinde geçen ve izaha muhtaç olan kelimelerin lügat anlamları verilmektedir. Kelimelerin açıklanmasını beytin tercümesi takip etmektedir. Bu tercüme bazen kısa ve kırıktır bazen de daha geniş bir şekilde toplu anlam tercüme tarzında sunulabilmektedir. Tercümeden sonra, beyitte kastedilen konu misallerle açıklanmakta, ayet ve hadisler açıklamalarda en sık kullanılan kaynaklar olarak tebarüz etmektedir. Bunun akabinde beytin anlamına atıfta bulunan bir dua cümlesi gelir ki, bu üslup bir nebze sohbet ve vaaz üslubu ile örtüşmekte ve eserin *Mesnevî* dersleri takriri esnasında olduğu fikrini çağrıştırmaktadır. Şerhin mukaddimesinde de anlatıldığı üzere dostlarından birisinin *Mesnevî*'yi beraber müzakere etmek istediği zikredilir ki bu, söz konusu intibayı teyit edecek bir bilgidir. Bir duadan sonra çoğu zaman müellifin anlattıklarını özetleyen bir şiir veya kelimeleri kibar ile şerh tamamlanmış olur. Bursevî, eserinde zaman zaman okuyucuyu zihnen zinde tutabilmek ve dikkatlerini teksif maksadıyla "Daha iyi anla!", "İyi düşün!", "Bunun üzerine kıyas et!" gibi ifadelerle uyarmaktadır.

Eserin yazımına başlanmasında, bir dostun beraber müzakere isteği üzerine yapılan tefeülün uygun düşmesi, bitirilişi için de görülen bir rüyanın eserin burada bitirilmesine işaret olarak yorumlanması dikkat çekmektedir. Bursevî'nin bu rüyaya yapmış olduğu yorum, eserinin hususiyetlerini de şamilidir. Kısaca bu rüya ve yorumu şöyledir: Rüyada bir şahıs Bursevî'nin eline bir yüzük verir ve "Al şu hatemi, Mevlana'nın kendi hatemidir. Size gönderdi" der ve ekler: "Yere konulmaz!" Bursevî'ye göre yüzüğü alır, üzerindeki nakşa bakar ve terazi ile tartar. Bursevî yüzükten ve üzerindeki nakşadan maksat, Mevlana'nın kalbi ve ona âlem-i gaybdan nakşolunan mana ve hakikatlerdir ki *Mesnevî*'ye işârettir. Yüzüğün yere konulmaması, eserin tamamlanacağı kadar gayret edilmesine; "hatem" kelimesi eserin tamamlan-

masına, yüzükteki nakışlara muttali olmak, *Mesnevî* hakikatlerini idrak etmeye ve muradına ulaşmaya işaretler. Terazi mizân-ı ilahî, iki kefesi şeriat ve hakikat, bunların dengelenmesi *Mesnevî* hakikatlerinin şerî delillere tatbiki ve bunları idrakte zorlanan kimselerin tenkit ettiği hususların telif ve tevfiğine yorumlanmıştır (bk. Ali Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî, Hayatı, Eserleri ve Tarikat Anlayışı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, s. 178).

Bursevî diğer *Mesnevî* şârihleri ve şerhleri ile ilgili olarak da şu yorumlarda bulunmaktadır: Ona göre “*Mesnevî*’yi şerh etmeye kalkanlar, Mevlevî bile olsalar, nazmın düzenini bozacak yorumlarda bulunarak kastedilmeyen anlamlar vermişlerdir. Kişinin kemali, çok nakil yapmasında ve aklının kuvvetli olmasında değil, şerh ettiği eserin meramına ulaşmasındadır. Zevkî ilimlere taklit ile değil tevhit, tecrit ve tefridin esrarını tahkikle ancak ulaşılabildiğinden, bunlar Allahın ilhamına bağlıdır” (bk. Namlı, *a.g.e.*, s. 177). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Bursevî bize göre burada bir nevi, Mevlevî muhitinden tarikat dışından şerh yapanlara gelebilecek eleştirilere cevap vermek arzusunda.

Bursevî’nin şerhine pek müspet yaklaşmayıp onu ve eserini tenkit edenler de olmuştur. Bunların başında da Abdülbaki Gölpınarlı gelmektedir. Gölpınarlı eser ve müellifi hakkında şu yorumda bulunmaktadır: “Tam bir tarikat yobazı olan Celvetî İsmâil Hakkı (ö. 1725), *Mesnevî* şârihliği adını elde etmek için *Mesnevî*’nin ilk on sekiz beytini şerh etmiştir. “*Rûh-al Masnavî*” gibi iddialı bir ad taşıyan bu şerh iki cild olarak 1287 h. de İstanbul Matbaa-i Âmire’de basılmıştır” (Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 144). Aslında Gölpınarlı’nın bu ağır ithamlarını anlamak ve bu ithamlara katılmak pek mümkün değildir. İfadelerde de sanki bilinçli bir tezyif kokusu var gibi. Zira Gölpınarlı’nın on sekiz beyite indirgeği şerh, aslında *Mesnevî*’nin 748 beyitlik bir bölümüne tekabül etmektedir. Bursevî’nin *Mesnevî*’nin ilk on sekiz beytini bizzat Mevlana’nın yazması nedeniyle ayrı bir cilt olarak değerlendirildiği malumdur. Ancak eserin 1287 yılında neşredilen matbu nüshasını gördüğüne göre, Gölpınarlı bu malumata sahip olmasına rağmen sanki eseri daha değersiz ve sınırlarını daha dar göstermek eğilimindedir. “Tarikat yobazı” sıfatı ise, ilmî tavrı ve bilimsel objektifliğin sınırlarını zorlayan bir hakaret ifadesidir ve bu ifade ancak sebebi bilinmeyen bir husumet tezahürü olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Gölpınarlı’nın eserinde zikrettiği şerhlerin hemen tamamına yakını hakkında bu tür ifadelerle hoşnutsuzluk ve menfi fikir beyanı içeren kaba ifadeler ve değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir ki bunu anlamak hakikaten güçtür.

Eser hakkında bu bilgilerden sonra Dr. Güleç'in yapmış olduğu çalışmaya gelecek olursak, her şeyden önce bu tür meşakkatli bir çalışmanın tamamlanmış olarak günümüz okuyucusuna Latin harfleriyle aktarılması bir başarıdır. Eserin baş tarafındaki "Giriş" ve malumât kısmında Bursevî'nin hayatı ve eserleri gibi genel konulara girilmesi bu konuda daha teferruatlı müstakil çalışmalara atfen terk edilebilirdi. Eser üzerine yapılan değerlendirmeler ise eserden istifadeyi kolaylaştıracak, eserin kaynakları ve üslubuna okuyucuyu hazırlayacak mahiyettedir. Ancak kanaatimizce bir doktora çalışmasının kısa özeti mahiyetindeki "Giriş" yerine, eser orijinal olarak sunulup doktora çalışması da ayrıca tam olarak yayımlansa daha faydalı olurdu.

Dönemin medreselerinde Arapça'ya olan rağbet düşünülürken, Bursevî'nin eserlerinin büyük bir kısmını Türkçe ile kaleme almış olması dikkate değerdir. Onun almış dokuz eserini Türkçe, yirmi altı eserini Arapça ve yirmi iki eserini de Türkçe-Arapça karışımı bir dille yazdığını öğreniyoruz ki, müellif bu durumu zaten "Her peygamber kavminin lisanı üzere gönderilir" (İbrahim, 14/4) ayetine dayanarak irşadın başansı için gerekli gördüğünü ifade etmiştir (s. 20). Fakat buna rağmen dönemin Osmanlı Türkçe'sinin de çok an-duru olmadığı, oldukça ağıdalı bir dil olduğu şerhin dilinden anlaşıl-maktadır. Ancak araştırmacının bu çalışma ile mukayese ettiği diğer şerhlere yönelik eserlerin son bölümlerinde, şerh kalitesinin düştüğü ve sadece tercüme yapıldığı yönündeki genel değerlendirmelere katılmak mümkün değildir (s. 23). Zira *Mesnevî*'nin tamamına ait şerhler değerlendirilecek olursa, bu fikir isabetli değildir. Mesela Ankaravî'de olsun, Ahmed Avni Konuk'ta olsun bu fikrin tam tersi bir şerh yoğunluğu gözlemlenmektedir. Bizce bu durum sadece şerhini tamamlamaya ömrü vefa etmeyen Tahirü'l-Mevlevî şerhinde böyledir ki, bu da müellifin ahir ömründe aynı çalışma kalitesini yakalayamamasına rağmen eseri itmam etme gayreti ile açıklanabilir. Nitekim üstadın V. cildin başlarına kadar tercüme ve şerh ettiği eser, çok sonraları talebesi Şefik Can tarafından yine onun da ömrünün son demlerinde teberrüken tamamlanmıştır.

Çalışmada dikkat çeken bir başka husus da eserin kaynakları olarak zikredilen önemli bir yekûn tutan eserler listesidir (s. 29 vd.). Fakat şerhte adı geçen bu eserlerin müellifin birikim ve ilmi kifayetinin ölçüsü olarak değerlendirilmesi daha doğru olurdu. Zira bizce *Mesnevî* şârihliği kaynak eserler toplanarak yapılan bir tez çalışmasından ziyade, şerh edilen eserin manalarına vukufiyetle elde edilecek bir payedir. Bunu yaparken de şüphesiz bazı eserlerden istifade kaçınılmazdır.

Bu tür çalışmalarda önemli bir diğer husus imlada bütünlüktür. Eserin yayımında zaman zaman bu bütünlüğü bozacak yazımlara rastlanmakla birlikte, genelde doğru okunduğu ve yazıya aktarıldığı, ancak transkripsiyonda o kadar başarılı olunmadığı görülmektedir. Şu da bir gerçek ki, eserin aktarıldığı her iki dilin alfabetik olarak birbirini karşılamadaki güçlüğü, hazırlayıcı da oldukça zorlamaktadır. Bu tür çalışmaların daha önce yapılmış güzel örneklerinin imla kuralları yazımda göz önünde bulundurulabilse, eserin imla olarak harfiyen aktarımı söz konusu olabilirdi. Burada dikkati çeken bir başka hususiyet de Bursevî'nin üslubundan kaynaklanan hareketli kelime tahlilleridir. Kanaatimizce okuma yanlışlarını asgariye indirmede araştırmacının en büyük yardımcısı olmuştur.

Mevlana ile İsmail Hakkı Bursevî'yi buluşturan bu önemli eser, hiç şüphesiz *Mesnevî* okurlarına *Mesnevî*'nin anlaşılması yolunda önemli katkılarda bulunacak, farklı bir tat verecektir. Bursevî penceresinden Mevlana ve *Mesnevî* manalarına farklı bir bakış açısı kazandıran bu eserin günümüz okuyucusuna ulaştırılması her türlü takdirin üstündedir. Eseri yayına hazırlayan Dr. İsmail Güleç ve eseri yayımlayan İnsan Yayınları'na kültür dünyamızın temel taşlarından birini daha okuyucu ile buluşturdukları için teşekkür eder, bu tür başarılı çalışmaların devamını dileriz.

Sâfi Arpaguş

Ruh-Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu

Erkan Yar

Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000. 223 sayfa.

Erkan Yar, ruh ve beden ilişkisini insanın bütünlüğü çerçevesinde ele alan kitabında İslâm dininin de aslında ruh ve beden ikiciliğini ileri süren bir insan tasvirini tanımadığını iddia etmektedir. Yar, bu çalışmada Kur'an'ın bedenden ayrı bir ruhun varlığını ve ölümden sonra devamını kabul etmediğini, aksi görüşlerin delillerini eleştirerek ispatlamaya çalışmaktadır. Yazara göre eğer İslâm'ın insan anlayışı salt Kur'ânî bakış açısıyla oluşturulmuş olsaydı, insanın ontolojik yapısından daha çok, görev ve sorumlulukları üzerinde duruldu; zira Kur'an, insanın ontolojik mahiyetinin çözümlenmesinden öte, fiil ve davranışlarını ilahî ve insani yapılandırmaya uygun hale getirmeyi ve fiilleri sonucunda kazanacağı karşılığı açıklayarak onun dünya hayatında başarısını artırmayı hedeflemektedir. Fakat yazara göre çeşitli felsefelerin etkisiyle düalist insan anlayışının İslâm'ın kabul ettiği bir düşünce olarak ortaya atıl-